

præced., propter eos Christus debuerit consummari, id est, mori in cruce), « ex uno, » scilicet Adamo, « omnes » prognati sunt. Unde non sequitur: Angeli non sunt prognati ab Adamo: ergo non sunt sanctificati, id est, primam suam gratiam non acceperunt a Christo.

Probant *secundo*, quia angelus prius est creatus et gratiam accepit, quam homo aut crearetur, aut peccaret: Christus autem non venisset, nisi peccasset homo; ergo prius decrevit Deus dare gratiam angelo, quam Christum incarnari.

Responderi rursus posset negando consequentiam: licet enim in executione prius dederit Deus gratiam angelo, quam Adæ aut Christo, in Dei tamen præordinatione et decreto omnia hæc facta sunt unico divine voluntatis actu, quo totum hunc rerum ordinem, qui de facto exiit, simul et semel elegit et instituit cum multa contradependentia pro præscientiam conditionatam; ut v. g. decerneret in hoc rerum ordine non creare angelos, nec Adam, nec permittere eum labi, nisi simul prævidens et præordinans Christum, qui ejus lapsus repararet, et qui consequenter sua merita et gloriam ad angelos extenderet: quia decrevit totum hunc rerum ordinem instituire propter Christum, eumque primo intendit, et ad eum cætera ordinavit, quia in Christo staturat maxime ostendere suam potentiam et gloriam: sed hæc questio exactius alibi discutienda est.

Vers. 23. 23. **PLENITUDO EJUS**, — *πληρὴς*, id est, *complementum*, q. d. Ecclesia, tanquam corpus, est complementum Christi tanquam sui capitis: caput enim corpore completur et perficitur; cum enim caput habet omnia corporis membra, ita ut nullum desit, tunc completum plane est et dicitur. Ita S. Chrysostomus, Ambrosius, Eusebius, D. Thomas, Anselmus.

Nota hic unionem et amorem Christi in Ecclesiam: licet enim in se plenissimus sit et perfectissimus, tamen manum se, et quasi membris mutilum caput esse putat, nisi habeat Ecclesiam instar corporis sibi adjunctam. Hinc Christus aliquando vocatur tota Ecclesia, ut dixi 1 Cor. xii, 12. Hinc toties dicitur nos esse, nos crescere, nos agere, nos pati in Christo. Hinc Apostolus ait Christum in se, sequi in Christo vivere. Hinc illa Christi vox: « Saule, Saule, quid me persequeris? » Vide Coloss. 1, 24. Hinc omnis spes et consolatio nostra.

QUI OMNIA IN OMNIBUS ADIMPLETUR. — Est græcismus: *omnia*, id est, quoad omnia, intelligitur enim *κατά*. Sensus est *primo*, Christus in præsentia vita completur omnibus suis membris: singuli enim fideles conferunt ad Christi complementum: completur, inquam, quoad omnia, id est, quoad

omnes gratias, virtutes; non quod singuli habeant omnes, sed quod singuli singulas, ita ut simul collecti habeant omnes: nam in hoc excellit charitas, in illo patientia, in isto castitas, et sic singuli singularum virtutum excellentiam et pietatitudinem ipsi Ecclesie, qua corpus est Christi, ac consequenter ipsi Christo, conferunt. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Anselmus. « Sicut, ait Hieronymus, adimpletur Imperator, si quotidie ejus augetur exercitus, et fiant novæ provincie: ita et Christus; » et Theophylactus: « Christus, ait, quoad manum, impletur in homine misericordie; quoad pedem, in eo, qui Christi amore peregrinatur, vel visitat egros; quoad linguam, in doctore, » sique Christus in omnibus proficit sapientia, gratia et omni virtute, ait Hieronymus.

Secundo, in futura vita Christus omni gloria et omnibus suis electis membris impletur. Ita Hieronymus et Theodoretus.

Potest *tertio* verti cum Valabro et Erasmo, qui *omnia in omnibus implet*: Græcum enim *πληρὴς* est vocis mediæ, unde tam active quam passive verti potest. Implet ergo Christus omnia in omnibus, quia scilicet facit ut omnes et singuli omnibus virtutibus proficiant et impleantur. Ita Hieronymus (1).

Secundo, quia, ut Chrysostomus in morali, implet Christus omnes Eucharistia et sermone, in quo sunt omnes gratiæ: ipse enim est fons gratiarum. Sed prior sensus est geminus, q. d. Christus non indiget hoc supplemento corporis Ecclesie, ut qui omnia in omnibus implet; sed amoris est, quod sibi tam arte Ecclesiam uniat.

Nota: Christus per se non omnia complevit, sed Apostolis aliisque verbis Dei præconibus multa complenda reliquit, procuracionem nimirum salutis omnium hominum, ut Christus omnibus suis electis quasi membris completur. Qui ergo salutis animarum incumbunt, quot animas Christo lucificiunt, tot membris Christi corpus, Christumque perficiunt et complent. Que sane magna est dignitas, magnus stimulus, ut singuli solos se conversioni animarum impendant, easque Christo inserant, compleantque Christi corpus ea parte adhuc maneam. Sic Coloss. 1, 24, dicit: « Adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi, in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia. » Patiendū ergo et laborandū pro salute proximorum, passionem et labores Christi, ipsunquæ Christi corpus, et Christum ipsum adimplemus.

(1) Rosenmüllerus sic vertit: *Quia (Ecclesia) est corpus ejus (ab ipso regitur, sicut corpus a capite), cæteris membris, id est, electis, scilicet fidelium) numerosus illius (Christi), qui omnes homines (cæteræ, neutrum pro masculino) omnibus (scilicet bonis) replet.*

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo docet, Gentiles peccatis mortuos per Christum vivificatos esse, non merito operum, sed gratis per fidem Dei, qui in Christo nos denuo quodammodo creavit ad opera bona peragenda.

Secundo, vers. 11, ostendit, quod Christus Gentes, quæ prius alienæ erant a Deo Deique promissionibus, Judæis in una Ecclesia sibi et Deo conjunxerit.

Inde tertio, vers. 19, concludit, nos jam non esse hospites et advenas; sed esse concives Sanctorum, et domesticos Dei, atque in Ecclesia superædificatos esse supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

1. Et vos, cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, 2. in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentie, 3. in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus, in desideris carnis nostræ, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri: 4. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, 5. et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati), 6. et conresuscitavit, et consedere fecit in celestibus in Christo Jesu: 7. ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitiæ gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu. 8. Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est; 9. non ex operibus, ut ne quis gloriatur. 10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. 11. Propter quod memores estote, quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumcisio in carne, manu facta: 12. quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. 13. Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceræ solvens, inimicitias in carne sua: 15. legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, 16. et reconciliet ambos in uno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. 17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis qui prope. 18. Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. 19. Ergo jam non estis hospites, et advenæ: sed estis cives sanctorum, et domestici Dei: 20. superædificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu: 21. in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, 22. in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

4. ET VOS, CUM ESSETIS MORTUI DELICTIS ET PECCATIS VESTRIS. — Supple, « convivificavit Christo, conresuscitavit, et consedere fecit in celestibus, » ut dicit 7. 8 et 9; ibi enim post longam parenthesin (qua de more digreditur et abripitur Paulus vi spiritus et copia rerum, ut dixi *Can.* 38) regreditur et explet sententiam vers. 4 inchoatam, mutata tamen personam secundam in primam; pro vos enim dicit nos (1).

Nota: Pendet hic locus totus a cap. præced.; quia enim ibi vers. 19, dixerat potentiam, quam Deus in Ephesiorum a gentilitate ad christianismum conversione ostendit, esse similem illi potentie, qua Christum suscitavit a mortuis, et constituit ad dexteram suam: hinc hoc loco idipsum

artissime coheret, nec debet divelli hoc caput a præcedenti, ut sensus sit: Qui (Christus, vel Deus) sicut omnes alios beneficiis cumulavit, sic etiam vos, qui, etc.

(1) Juxta Rosenmüllerum, et et vos cum præcedentibus

Contra-
dependen-
tia
angelorum
Adami et
Christi.

Amor
Christi
in Eccle-
siam.

Christus
in Christum
prodit
et perficitur.

Christus
non complevit
omnia
per se
etiam
per ipse
verba Dei
præconavit.

declarat, dicens ipsos per hanc conversionem cum Christo resurrexisse, et cum eo collocatos esse ad dexteram Patris in celo.

CUM ESSETIS MORTUI (privati vita gratiae) DELICTIS ET PECCATIS VESTRIS, — per delicta et peccata vestra. Ita Hieronymus.

Queres, quomodo distinguantur delicta et peccata.

Respondet S. Hieronymus, delicta esse peccata in cogitatione inchoata; peccata esse, cum opere consummantur. Verum Apostolus in lege versatus omnino ad eam respexit; in lege enim Levit. VII, 7 et 37, distinguitur delictum a peccato, et hostia pro delicto ab hostia pro peccato. Ubi Rabbinii Judaeorum Hebraeum חטאת chattat, quod Septuaginta ἀμαρτία, Noster peccatum vertit, explicant esse illud, quod committitur contra praecepta legis affirmativa, quae ipsi tot numerant, quot sunt ossa in corpore humano, nempe 248; ἁμαρτίαν vero, quod Septuaginta ἀμαρτῖαν id est erratum, Noster delictum vertit, esse illud quod committitur contra praecepta negativa, quae ipsi numerant tot, quot sunt dies in anno, videlicet trecenta sexaginta quinque.

Secundo, contrarie S. Augustinus, Quaest. XX in Levit., Tyrannus, Abulensis et alii per «peccatum» intelligunt culpam commissionis; per «delictum», a omissionis.

Sed verius videtur, «peccatum,» cum a delicto distinguitur (saepe enim confunduntur, ut patet Levit. v, 5 et 6), esse id, quod scienter contra legem committitur; «delictum,» quod ignoranter vel per oblivionem, praesertim juris et praecepti. Ita ex Procopio et S. Hieronymo Ribera, lib. IV De Templo, cap. v. Et probatur, quia pro delicto Septuaginta vertunt, ἀμαρτία, id est erratum, et ἁμαρτία, id est ignorantiam. Secundo, quia ita vertit Noster Levit. cap. v, vers. ultim.: «Quia per errorem deliquit Domino,» ubi hebraice est חטאת, id est delictum. Tertio, id patet Psal. XVIII, 13: «Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me.» Ecce delicta dicit non intelligi, non cognosci, esseque occulta, quasi scilicet per ignorantiam vel oblivionem commissa sint. Et Psal. LXVIII, 6: «Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita.» Ergo delicta sunt, quae per insipientiam, id est imprudentiam et inadvertentiam, commissa, nobis, sed non Deo, sunt abscondita. Et hoc innuit Graecum ἀμαρτία, quo Apostolus hic ulitur, quod Noster delictum vertit: Graecum enim ἀμαρτία significat praeter, cum scilicet quis praeter mentem, obiter, inadvertenter impingit, labitur et delinquit. Contra S. Jacobus, cap. IV, vers. 17, «peccatum» vocat quod scienter committitur: «Scienti, inquit, bonum facere, et non facienti, peccatum est illi.»

2. IN QUIBUS ALIQUANDO AMBULASTIS, — conversati estis, ut explicat vers. sequent.; ambulatio enim significat peccati iterationem et consuetudinem. Unde subdit:

Procelli
et delicti
diceri
men
triplex
ex He
brais et
Patribus.

SECUNDUM SAECULUM MUNDI HUIUS, — id est, secundum consuetudinem saecularium, qui saeculariter et mundane vivunt in hoc mundo.

SECUNDUM PRINCIPEM POTESTATIS AERIS HUIUS. — q. d. Secundum voluntatem et impulsum principis; qui potestatem suam exercet in hoc aere: vel potius, qui est princeps potestatis, id est demonum, qui dicuntur potestas, quia potestatem exercet in hoc aere; potestas enim, uti est nomen ordinis angelorum, qui potestatem exercet in terra, ita est et demonum, qui eandem quam habuerunt cum essent angeli, retinent jam facti demones, sed in malum, ut hominibus noceant. Id patet cap. I, vers. 21; et cap. VI, vers. 12; Coloss. I, 16.

Nota: Hic princeps est Lucifer, vel alius demon, qui sub eo praesert potestatis, id est, demonibus qui in hoc aere dominantur.

Secundo, dicitur «potestas aeris,» qui in aere miscet ventos, tonitru, fulgura et tempestates, quibus frugibus, bestiis et hominibus nocet; vel potius, quia in aere, id est in mundo hoc (ut sit synecdoche) inter homines potestatem suam exercet, eos tentando, vexando, et quoquo modo nocendo. Ita D. Thomas. Unde Patres docent aera hunc usque ad diem iudicii plenum esse demonibus, qui homines exercant, ut boni probentur et perficiantur, mali indurentur, et cum demonibus in die iudicii ad communem damnationem in tartara detrudantur. Praeclare S. Augustinus in Sententiis, num. 430: «Cum homo, ait, secundum se vivit, non secundum Deum, similis est diabolo: quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum vivendum fuit, ut staret in veritate, et veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Unde non frustra dicitur, omne peccatum esse mendacium: quia non peccatur nisi ea voluntate, quae contraria est veritati, id est Deo.»

SPIRITUS. — Graece est πνεύματι, id est, spiritus in genitivo, quem aliqui per appositionem, ut aer cohereat cum spiritu, sic explicant: «Secundum principem potestatis aeris,» qui scilicet aer, est spiritus. Sed obstat quod sequitur: «Qui operatur in filios diffidentiae;» nec enim aer in eos operatur.

Secundo, Erasmus sic ordinat: «Secundum principem cuius potestas est et aeris et spiritus,» id est, et in aera, et etiam in spiritu, «qui operatur in filios diffidentiae.»

Tertio, Adamus refert ad aeris, q. d. Secundum principem aeris huius, in quo degunt spiritus, id est demones: princeps enim hic in aera quasi in spiritu spiritus versatur, ait Theophylactus.

Quarto, Valabius refert ad principem, q. d. Secundum principem spiritus, id est spirituum, puta demonum. Sed hi omnes supplere debent copulam et, vel aliquid simile.

Quinto ergo, plane et simpliciter, per apposi-

Quia ab
principi
aeris?

Aer ne
ad
diem
iudicii
plenus
demoni-
bus.

Quinta-
plex
hujus
versus
videtur
sibi.

tionem et epexegetim, spiritus refertur ad potestatis: explicat enim quid sit potestas aeris, nimirum dicit eam esse spiritum, «qui operatur in filios diffidentiae,» id est, esse spiritus (est enallage numeri; singularis enim ponitur pro plurali), puta esse demones, «qui,» quasi spiritus maligno suo impulsu et afflatu «operantur,» id est vim, energiam (graecae enim est ἐνεργεῖται) et malignitatem suam exercent (incitando scilicet, et impellendo ad gulam, crapulam, fornicationem, superbiam, vindictam, haeresim, omniaque scelerata) «in filios diffidentiae,» graece ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπιστίας, quod clarius veritas, in filios incredulitatis, impersuasibilitatis et inobedientiae, id est incredulos, indoctos, rebelles. Ita Syrus; ἀπιστία enim est insuasibilitas, cum quis est intractabilis, contumax, non vult regi disciplina, sed pro arbitrato fertur quo lubet. Unde S. Basilius; aut potius ejus intepres in Reg. broc., Reg. 268, vertit filios contumaciae, hic est, inquit, qui opera quae contumaciae sunt exercent, aut qui faciunt voluntatem et opera diaboli: hic enim est contumaciam princeps et pater, ut jure vocari possit ipsa contumacia. Caeterum idem sunt filius contumaciae et filius irae. Nam Christus ait: «Qui contumax es in Filium, non videbit vitam aeternam, sed ira Dei manet super eum.» hucusque S. Basilius. Noster vertit diffidentiae, quia tales Deo non fidunt, id est non credunt, praeterea scilicet, hoc est, non obediunt: qui enim credit dicenti, facile illi obedit, illicque fidit, et ab eo se regi patitur. Hinc credere in Scriptura per metalepsin saepe significat obedire, ut Psalm. CXVIII, 66, ac consequenter non credere significat non obedire. Postest secundo, proprie sumi diffidentia, quia tales ob inobedientiam et vitia sua, Deo salutique diffidunt, deque ea desperant.

Nota: Vox filius, cum jungitur genitivo vitii aut virtutis, significat debitum vitio aut virtuti: sic dicitur filius inobedientiae, id est addictus, deditus inobedientiae, ut ex ea quasi prognatus, eamque quasi proles matrem imitari videatur, id est, plane inobediens et rebellis. Cum vero filius jungitur genitivo paenae, vel praemii, idem est, quod dignus: ut filius mortis, filius gehennae, filius resurrectionis, id est, dignus morte, gehenna, resurrectione.

3. IN QUIBUS (inter quos) ET NOS OMNES ALIQUANDO CONVERSATI SUMUS. — FACIENTES VOLUNTATEM CARNIS. — Graece βούληται, id est voluntates, q. d. Explescentes appetitus et desideria concupiscentiae, sive ea quae carni, id est concupiscentiae carni, cogitationi et phantasie libebant, quaeque concupiscentiae volebat, id est appetebat.

Nota: «Voluntas» hic appetitum significat, non rationalem tantum, sed et sensualem, animale, carnale et brutale; caro enim, id est concupiscentis, tam in rationali, quam in animalis appetitu residet, ut dixi Galat. v, 17.

Quinam
sunt illi
diffiden-
tiae?

Caro
concupis-
centiam
suscipit

Nota secundo: Pro cogitationum graece est βούληται, quod Ambrosius vertit, constitorum; S. Hieronymus, mentium; quia, inquit, alia sunt peccata carnis, ut gula, libido; alia mentium, ut heresis, sectae, invidiae, etc. Sed simpliciter accipimus carnem pro concupiscentia qualibet, sive carnali, sive mentali; cogitationes pro ipsa imaginatione, quae varias concupiscentiae species et modos imaginatur, concipit, effingit: nam qui concupiscent, perinde ut qui amant, sibi somnia fingunt.

ET ERAMUS NATURA FILII IRAE. — Quia, inquit, Illyricus, peccatum originale, quod nos facit filios irae, non est accidens, sed forma, substantia et natura nostra. Sed hoc tam stolidum est, et contra Aristotelem omnesque Philosophos, quam impium: si enim peccatum Adae est substantia, ergo cum omni substantia a Deo creata sit, sequetur, peccatum a Deo eoque solo esse creatum, et Adae posterisque inditum.

Dico ergo: «eramus filii irae natura,» non in se et sua substantia, uti a Deo est condita, sed in sua naturali qualitate et conditione, uti per Adam et peccatum originale corrupta est: tunc enim vitium pro natura inolevit, ait S. Augustinus. Secundo, «natura,» id est a nativitate, et ab ortu naturae: ita Chrysostomus, D. Thomas. Tertio, «natura,» id est naturali ingenio, indole, proclivitate, quae a puero quasi naturaliter sumus in mala proclives. Ita Hieronymus. Graecum enim φύσις, primo, naturam; secundo, nascentiam, ortum, generationem; tertio, naturalem indolem et propensionem significat. Hinc quarto, adverbialiter, τῇ φύσει, id est natura, idem est quod plane omnino per metalepsin; quod enim natura est tale, hoc plane et omnino est tale. Hinc vice versa quod omnino est tale, natura dicitur esse tale: sicque homo totus addictus ebrietati, dicitur natura sua, id est omnino, esse obrius. Dicit ergo Paulus: «Eramus natura,» id est, ex natura nostrae corruptione et propensione, ita carni et concupiscentiae eramus dediti, ut «natura,» id est omnino, essemus peccatores et filii irae. Ita Hieronymus, Syrus et alii. Hic plenus est Apostoli sensus: nec enim tantum spotat corruptionem naturae in Adamo, sed etiam et multo magis quod ex ea secutum est, scilicet ut singuli ex Adamo nati, carni et peccatis serviant toti quasi naturaliter, itaque sint filii irae, donec Christi gratia liberentur et reformentur: agit enim de peccatis actualibus, ut patet ex praecedentibus.

Quarta-
plex si-
gnificatio
vocis
φύσις.

FILII IRAE. — id est, digni et obnoxii irae ad vindictam Dei. Vide dicta in fine vers. 2; sic enim dicitur filius mortis, id est dignus morte.

Ubi nota prospopoeiam Hebraeam: mors enim quasi mater, peccatorem talem, qui dignus est morte, fingitur genisse ad mortem, ut seipsam illi communicet, illicque mortem inferat, ut mors peccatoris a morte, quasi a matre prog-

Illyrici
error, ex
hoc loco
asumptio-
nis pecca-
ti originalis
essu substantiam,
trifidit
triplici
hujus lo-
ci exposi-
tione.

Mors est
peccato-
ris mate-

nata; morsque illum quasi filium suum quem genuit et ducat ad mortem, amplecti videatur. Aliter Chrysostomus et Theophylactus, «Eramus filii irae,» id est eramus ipsa Dei ira, et nihil aliud: sic enim filius hominis non est alius quam homo. Alii tertio, apud Hieronymum, «filii irae,» id est diaboli, qui dicitur mors et ira ob sortitalem, quem in homines exercet. Sed primus sensus simplicissimus est, et optime respondet idiotismo Hebraeorum.

Pulchre S. Bernardus, serm. 4 De Purificatione B. Mariae: «Eramus, inquit, et nos filii irae; cujus irae filii? nempe filii ignorantiae, ignaviae, captivitatibus. Ignorantia mulieris solute exacerbat nos; mollities viri abstracti et illecebra propria concupiscentiae enervaverat nos; malitia diaboli exposuit nos juste a Deo captivaverat nos. Sic ergo nascitur universi primum quidem vitae civilis habitaculi prorsus ignari; deinde imbecilles et ignavi, ut, etsi nota nobis esset via vitae, propria tamen propediemur et delinere in inertia; postremo captivi sub pessimo crudelissimoque tyranno, ut, licet prudentes essemus atque robusti, ipsa tamen miserae servitutis opprimeretur conditio.

PROPTER NIMIAM CHARITATEM. — Graece διὰ τὴν πολλήν, propter multam charitatem: et ita legit Hieronymus et Ambrosius, multam, id est magnam, per enallagen, qua quantitas discreta ponitur pro continua, id est multitudine pro magnitudine: magnam, inquam, per emphasisim, id est immensam et nimiam. Nimia dicitur respectu hominum tam miserorum et indignorum, non respectu Dei: Deum enim, qui est ipsa bonitas increata, decet haec immensa sui communicatio et nimia charitas in homines. Sic Agesilaus rex cum ingens donum cuiusdam plebeio daret, illeque ex verecundia recusare, dicens hoc esse nimis magnum pro se: At, inquit rex, non est magnum nimis pro Agesilao.

Agesilaus regis apophthegma.

Vers. 5. 3. ET CONVIVIFICAVIT NOS IN CHRISTO. — Coniunctio et necit sequentia; dicit enim: «Et convivificavit, et conresuscitavit, et consedere fecit: per anadiplosin enim conduplicat et ad emphasisim. Secundo, «convivificavit nos,» id est nos ad similitudinem Christi communi cum eo vita spirituali donavit. Tertio, «in Christo,» id est cum Christo, vel, instar Christi. Unde Graeca et Latina multa tantum habent Christo.

6. ET CONSEDERE FECIT IN COELESTIBUS, — quia nos, id est vitam nostram, Christus in suo corpore oculis inexit. Ita Chrysostomus. Verum quia loquitur Apostolus de nostra, qui per peccata mortui eramus, suscitatione et sessione, hinc secundo, aptius dicitur Christus nos oculis inexistisse, ibique collocasse et sedere fecisse per spem, affectionem, tendentiam ad vitam caelestem, per quam re ipsa post mortem nos oculis invehet, et sibi consedere faciet: hoc enim praeteritum «consedere fecit,» partim praeteritum, partim futurum

significat: «fecit» scilicet, id est et fecit et faciet. Simili modo Prophetae de futuris ob eorum certitudinem loquuntur in praeterito, quasi jam facta essent: licet enim futura sint in re, tamen in Dei praesentia jam facta sunt. Deus ergo inchoate nos consedere fecit Christo in caelis, quia locum et cathedram ibi jam nobis paravit, ad eamque nos sua gratia dirigit, ut certa spe locum illum praecipiamus, nobis vindicemus, quasi jam illum occuparemus, ibique sederemus; jam perfecte et proprio faciet nos consedere, cum ex hac vita transferet nos in caelum. Ita Hieronymus. Quid ergo hic quasi talpa, terra et terrenis inhiamus, cum domus et sedes nobis parata sit in caelo, ibique jam Christo quasi assideamus?

Deus nos sperans habitans nos consedere fecit in caelestibus.

Nota S. Gregorius, lib. VI Moral. cap. VIII, Paulum cum in carcere catena victus esset, ob spei tamen certitudinem et animositatem dixisse se et nos sedere cum Christo in caelestibus. «Sancti itaque viri, inquit, foris despecti sunt, et velut indigni omnia tolerant; sed dignos se superius sedibus confidentes, aeternitatis gloriam cum certitudine expectant; cumque laborant foris adversitate persecutionis, ad muniam recurrunt intrinsecum arcem mentis, et inde cuncta sub se ire despicunt, inter que transire corporaliter etiam seipsum cernunt: minas non metunt, quia et tormenta patienti contemunt. Hinc enim per Salomonem dicitur: Justus quasi leo confidit, et: Non contristabit justum quicquid acciderit ei.»

Paulus victus in caela habitans vinctus in caelestibus.

IN CHRISTO, — cum Christo. Hebraeum enim 2, id est in, subinde valet idem quod cum, id est cum.

Vers. 7.

7. UT OSTENDERET IN SECLIS SUPERVENIENTIBUS (in sequentibus temporibus) ABUNDANTES DIVITIAS (id est excellentem exuberantiam) GRATIAE SUAE, IN BONITATE (graecè ἐν χρηστότητι, id est per benignitatem (supple, quam ostendit) super nos (id est, erga nos), IN CHRISTO JESU, — hoc est, per Christum Jesum.

8. GRATIA ESTIS SALVATI (id est, gratis justificati estis) PER FIDEM (justitia enim est salus inchoata, sicut salus plena et perfecta, est justitia consummata: ut dixi Rom. XI, 3), ET HOC NON EX VOBIS. — Pronomen hoc demonstrat, non estis salvati, sed est per fidem, q. d. Quod per fidem salvati sitis, hoc non ex vobis est, quia fides non est ex vobis, sed Dei donum est. Unde Vatablus haec per parentem interpreti hoc modo: (et hoc non est ex vobis, Dei enim donum est); tunc enim sequens antithesis, «non ex operibus,» optime cohaeret, ut non redundet, sed opponat opera fidei, q. d. Per fidem justificati estis, non per opera, «ut ne quis gloriatur» se suis operibus adeptum esse et meruisse justitiam et salutem.

Hinc patet Apostolum hic excludere non opera fidei et que ex fide proficiunt, uti sunt actus spei, poenitentiae, charitatis, etc., sed qua sunt sine fide et fidei opponuntur, sicut natura opponitur gratiae; id est, excludere opera facta propriis na-

Apostolus hic non recedat boni opera.

tura viribus, in quibus gloriabantur Philosophi et Gentiles, quasi suo Marte factis et gestis. Vide Can. 2 et 3.

10. IESUS ESUM SUMUS FACTURA (1). — Graece πλάξω, id est, ut Ambrosius, figuratum; Vatablus, creatura; Erasmus, opus. Loquitur non de prima creatione hominis, qua creati sumus omnes in Adamo; sed de secunda, quam explicat subdens: «Creati in Christo Jesu.» Quod licet Nazianzenus apud Theophylactum sic exponat, «per Christum, qui est Verbum,» id est, per Christum non hominem, sed Deum, in Adamo creati sumus in gratia: melius tamen alii passim intelligunt Christum hominem; hic enim dicitur Jesus, q. d. Per Christum redemptorem rursus quasi creati sumus, quia in Baptismo spiritu Christi regenerati et velut creati, factique sumus fratres Christi, nova creatura, filii Dei et cives Sanctorum.

Per Christum iterum creati sumus in baptismo, ab duas rationes.

Nota: Justificatio impii dicitur creatio, non physica, quia non fit ex nihilo; sed moralis, quia nullo impii merito, vel opere illi obtingit. Secundo, quia tota meritis Christi tribuitur, sicut creatio tota omnipotentiae Dei attribuitur. Ita Chrysostomus. Justus ergo per novitatem vitae, et sublimitatem gratiae est quasi novus moas, inquit Hieronymus, imo quasi novus mundus virtutum, creatus et conditus a Christo.

Errat Beza ex hoc loco male dicit et intelligit.

Arguitur hic Beza: pronomen ipsius, cum ait Apostolus: «Ipsius factura sumus,» scilicet Dei, caeteros excludit: falluntur ergo qui naturam deitalem et hilem fingunt a gratia adjuvari: hinc enim discimus, inquit, opera bona in solidum Deo et gratiae Dei debere.

Sed mirum est Bezam non advertere Apostolum loqui de justificatione: hac enim firmus nova factura et creatura Dei: non autem de operibus, quae justificationem sequuntur. Unde sicut secundum naturam sumus factura et opus Dei solius, qui nos creavit, et tamen accepta a Deo natura multa opera naturalia et moralia facimus libere tam bona, quam mala: ita prorsus in justificatione, justitiam, per quam recreamur et firmus quasi nova creatura, a Deo solo infusam accipimus; ea tamen accepta per eandem libere opera fidei, spei, charitatis et justitiae Christianae operamur. Adde, aliter nos creati, aliter recreati, sive renovari, per justificationem. «Qui» enim «creavit te sine te, ait S. Augustinus, non salvabit,» ac consequenter non justificabit, «te sine te:» quia scilicet tuam cooperationem et liberam dispositionem, qua ad justitiam te per actus fidei, spei et poenitentiae disponas, a te requirit.

Therm abis et encrei- dum ho-

CREATI IN CHRISTO JESU, IN OPERIBUS BONIS (in, id est ad opera bona faciendia: unde sequitur) QUAE PREPARAVIT DEUS, UT IN ILLIS AMBULEMUS. — Si

(1) Alia affertur ratio, ut ostendat ex gratia nos esse justificatos. Justificatio enim nova quaedam creatio est; quis autem sese iterum creare possit?

enim Deus opera bona preparat, si in iis ambulamus: ergo Deus ea non creat in nobis, sed tantum ad ea nos destinat et dirigit, ut in iis libere nos exerceamus; hoc enim significat vox ambulamus. Ita Chrysostomus, Syrus, Oecumenius, imo et Beza, Vatablus et Erasmus. Hebraei enim saepe 2 bet, id est in, sumunt pro 7 lameth, id est ad; sic I Cor. VII, 13: «In pace,» id est ad pacem, «vocavit nos Deus.» Similia sunt Jacobi IV, 1; Coloss. III, 23, et Cor. VII, 15. Et Graecum, et igitur ἀπάξω tam ad opera bona, quam in operibus bonis, verti potest: in enim cum dativo saepe significat ad, teste Budaeo: sic Isocrates dicit, in βασιλέω οὐδισσέω, id est ad mortem rapere; et Homerus, πύρρον ἐν ἄβασσιν, id est provocat ad flores.

norm operum.

Nota Chrysostomus hoc addere Apostolum, ne quis ex eo quod excludit opera a salute et justitia, addens: «Non ex operibus,» putet pariter a vita Christiana ea excludere voluisse, ut Christiano sola fides sufficiat. Dicit ergo nos creatos esse ad opera bona, q. d. Christiani facti sumus, non ut in otio, aut in carnalibus voluptatibus gaudere et libidinibus vitam inertem et epicuream deinceps agimus; sed ut bonis operibus insistamus: hoc enim insinuat vox ambulamus, scilicet non sufficere ordiri et inchoare bona opera, sed in iis nos esse debere assiduos et continuos, ut in iis ambulamus, non per duos vel tres annos, sed per omnem vitam nostrae viam et cursum. Hoc enim significat Graecum παραστάντες, id est circumambulamus, inquit Theophylactus et Chrysostomus. Qui addit in moralibus hominibus, 3: «Non, inquit, ut unum duntaxat, sed ut omnia operemur praecipit. Nam sicut quinquae nobis sensus sunt, quibus omnibus per rerum exigentia uti oportet, ita et omnibus utendum est virtutibus.»

A 2da non excludit opera Apostolus.

QUE PREPARAVIT DEUS. — Nota: Preparat nobis Deus bona opera, cum preparat et dat nobis gratiam, tum habitabilem, tum actualem, puta cum pios indit instinctus et impulsus voluntati, ac pias illuminationes intellectui: hisce enim intellectus et voluntas preparantur, flectuntur, incitantur ad bona opera capessenda; sic effectus preparantur, cum eorum causa paratur et ponitur: sic preparatur messis, cum semen in terram jacitur; preparatur bellum, cum milites arma, quibus bellum gerendum est, parant.

Tripliter intelligi potest Beza preparatio a Deo bonorum operum nostro- rum.

Tertio, preparat nobis bona opera, cum bonos socios, preceptores, confessorios, conclonatores, sancta exempla, aliaque incitamenta et occasiones bene agendi nobis obicit, v. g. dum pauper mendicantem et languidum diviti misericoe obicit, preparat illi materiam et obiectum invitans ad actum eleemosynae. Unde Graecum ἐκ παραστάσεων, proprie verti potest, quibus, scilicet bonis operibus, preparavit Deus, supple male-

riam, occasione, causam, vel viam, q. d. Deus stravit viam bonis operibus, ut in hac via bonorum operum, ac consequenter in ipsis bonis operibus ambulemus et conversemur. Aptius tamen Noster verit, que preparavit: sicut enim via dicitur parari regi, ut in illa ambulet, ita Deus dicitur preparare nobis bona opera, ut in iis ambulemus; ipsa ergo sunt via ad cœlum, non autem operibus fit via, nisi dicas fieri viam via, seu ad viam; sicut enim fit via ad hortum ut in eo rex ambulet, ita Deus facit nobis viam et introitum ad bona opera, ut in iis ambulemus. Denique hæc omnia jam dicta non tam parat Deus cum in tempore ea acta et re ipsa dat et suggerit, sed etiam in mente sua preparavit ea ab æterno, cum præordinavit et prædestinavit illa cuivis homini suo tempore dare et exhibere. Quam sapiens et felix est, qui has bonorum operum occasiones, vias, modos, gratias impulsusque, quos illi in dies preparat et suggerit Deus, sollicitè observat, advertit, amplectitur, exequitur!

11. PROPTER QUOD MEMORES ESTOTE. — q. d. Quia tantam per Christum redemptionem et gratiam Deus vobis fecit et exhibuit, hinc hortor vos, o Ephesii, ut tota vita sitis illius memores, præsertim quod e gentilitate, idololatria omnibusque sceleribus ad hanc christianismi gratiam vos evocavit, ut illi quæ potestis gratias et laudes referatis.

ERATIS GENTES IN CARNE. — Opponit a Gentes in carne, circumcisi in carne, id est Judæi: cum ergo constet Judæos vocari circumcisi in carne, quia carnem, id est præputium carnis habebant circumcisi, sequitur Gentiles vocari a Gentes in carne, quia, ut Vatablus, præputium habebant gentilitium et incircumcisi, ac consequenter quasi Gentiles et Pagani incircumcisi vivebant gentilitate secundum carnem in idololatria, gula, libidine, etc. Unde sequitur: « Qui dicimini præputium, id est præputiati, a ab ea que dicitur circumcisio in carne, manu facta, » id est a Judæis, qui vocantur circumcisio ob carnem præputii circumcisam.

Nota: Sicut metonymice *scelus* vocamus scelustum, ita ad majorem contemptum et detestationem, Judæi Gentes præputiati, vocabantur *præputium*: se vero circumcisos extollendo, vocabantur *circumcisi*. Secundo, *in manu facta*, non refertur ad carnem, sed ad circumcisio; hæc enim manu fiebat. Patet ex Greco. Addit *manu facta*, ut eam distinguat a circumcissione spirituali, que fit per spiritum et gratiam Christi. De qua ad Roman. II, vers. ult. Ita Hieronymus.

Nota: Circumcisio apud Judæos maximum erat decus et gloria, sicuti præputium maximum erat dedecus et ignominia. Unde et apud Egyptios, qui Judæis vicini sunt, circumcisio non nisi sacerdotibus, sapientibus et nobilibus concedebatur. Apud Egyptios, inquit Origenes in cap. II ad Roman., nullus geometrie, astrologie et geneoseos,

Gentes vocantur præputiati, Judæi circumcisi.

Circumcisio in quanto hæc fuerit Judæis et Egyptiis.

qua nihil divini putant, secretâ rimabatur, nisi circumcissione suscepta. Sacerdos apud eos, arx pex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel, ut illi appellant, Propheta, omnis circumcisus est, litteras quoque sacerdotales, quas hieroglyphicas vocant, nemo discobat nisi circumcisos. Omnis hierophantes, omnis vates, omnis cœli (ut putant) infernique mystes et conscius apud eos esse non creditur, nisi fuerit circumcisos. »

12. QUIA ERATIS (ita legendum cum Ambrosio, Hieronymo et Græcis, non qui, vel quod eratis: dat enim causam cur Ephesii et aliæ Gentes et essent, et vocarentur præputium, et Gentes in carne: a quia) scilicet « eratis ») SINE CHRISTO (hoc est, sine cognitione Christi, lege, gratia, religione, vita, id est sine christianismo), ALIENATI A CONVERSATIONE ISRAEL. — Græce *χωριστά*, id est, primo, a civitate, vel a republica Israel, inquit Erasmus. Secundo, Syrus, a gubernatione Israel: significat enim politia, ipsam republice administrationem et gubernationem, qua scilicet hic Deus Israelæm quasi populum suum sanctis legibus, caeremoniis et prophetis gubernabat. Tertio et melius, Noster, a conversatione, hoc est, a ratione et norma vivendi Israelitarum, patrum et patriarcharum, præsertim Jacobi, qui dicitur esse Israel, a quo Israelitæ descendunt, qui unum Deum sancte colebant, et secundum ejus legem sancte vivebant, cum vos coleretis idola, essetisque sine lege et concupiscentiæ ductum ac impulsu sequeremini: Græcum enim *χωριστά* significat conversari. Ita Budæus et alii.

HOSPITES TESTAMENTORUM, — id est peregrini, sive extranei et alieni a testamentis, id est a pactis, quæ Deus cum Judæis inivit: testamentum enim significat quodvis pactum, ut dixi I Corin. XI, 25. Alludit ad rempublicam et conversationem Israel jam dictam. Unde a hospites » vocat alienos a jure civitum, civitatis et reipublice.

PROMISSIONIS SPERM NON HABENTES. — Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius, referunt vocem *promissionis* ad præcedentem *testamentorum*, q. d. Eratis hospites et alieni a testamentis et pactis promissionis, id est promissoriis, que tot bona promittunt Israeli. Verum longe plenius et concinnius hæc per eomma dividunt Biblia Romana et alia correctiora, ut *promissionis* negotium cum eo quod sequitur, *spem non habentes*. Promissionem intelligit resurrectionis et vite beatæ ac æternæ, uti se explicat coram Agrippa rege Paulus, Act. XXVI, 6: « Et nunc, inquit, in spe, que ad patres nostros repromissionis facta est a Deo, sito iudicio subjectus, in quam duodecim tribus nostræ nocte et die desiderantes sperant devenire, de qua spe accusor a Judæis, rex. Quid incredibile iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitavit? » Unde hæc spem vocat « spem Israelis, » Act. cap. XXVII, vers. 20: « Propter spem, inquit, Israel, hæc catena circumdatus sum, » q. d. hic Paulus: Vos, o Gentes, beatitudinis Judæis

Triples loci sensus.

Politia, quid significat.

promissæ spem nullam habebatis in gentilitate. SINE DUO — vero, Colebatis enim idola et deos falsos; multo etiam erant inter vos athei, qui divinitatem e mundo tollebant.

13. NUNC AUTEM IN CHRISTO IESU (per Christum Jesum) vos qui ALIQUANDO ERATIS LONGE (a Deo, a spe promissæ beatitudinis, a testamentis et pactis, a republica et conversatione Israel, a Christo denique et salute), FACTI ESTIS PROPE (id est propinqui Christo, Israelitis, beatitudini et Deo) IN SANGUINE (id est per sanguinem, puta per merita passionis et mortis) CHRISTI.

ISE ENIM EST PAX NOSTRA. — « Pax, » id est pacem faciens, uti explicat vers. seq. et ad Coloss. I, 20: « Pacificans, inquit, per sanguinem crucis ejus, sive que in terra, sive que in cœlis sunt. » Per metonymiam ergo effectus pro causa ponitur. Hinc videas quo sensu et qua figura Apostolus dicat Christum esse nostram justitiam, sapientiam, redemptionem, simili nimirum qua hic dicit Christum esse pacem nostram, non formalem, ut patet, sed causalem. Unde explicans subdit:

14. QUI FECIT UTRAQVE UNUM. — id est utrumque populum, Judaicum et Gentilem, conciliavit et univit in sua Ecclesia. Ita Hieronymus.

Nota: Non dicitur utrumque in masculino, sed utraque in neutro, quia, ut patet ex seq., hoc vers. et 20 respicit ad metaphoram domus, vel urbis et reipublice ac politie, ut dixi vers. 12, ejusque gemina membra, partes et parietes: *ἀπέστη* ergo, id est utraque, tacite respicit *τοιῦν* (quod grece est neutrius generis), id est muros et parietes, q. d. Duo sunt symbolici parietes, Judæi scilicet et Gentes, olim muro distincti, quos Christus, muro, qui medius erat, disjecto, conjunxit in unam domum, scilicet Ecclesiam. Hinc sequitur:

ET MEDIUM PARIETEM MACERIE. — grece *μεσσηριον* *τοῦ οἴκου*, id est, ut Vatablus, *interstitium macerie*, hoc est septi, sepi aut muri, puta sepe aut murum, qui medius erat et dividebat parietem unum ab altero. Proprie autem *maceria* est septum, vel interstitium factum ex congerie lapidum vel lignorum, quod hebraice *גדר* *gader* dicitur. Sic apud Comicum quodlibet Mito maceriam dirui, ut fiat una domus.

SOLVENS, — id est solvit et diruit Christus: Hebræi enim eandem indicativo, et pro eo utuntur participio. Vide Can. 99.

Quæres, qui hic paries et murus medius, sive interstitium separans Judæos a Gentibus, quod solvit et diruit Christus?

Primo, respondet S. Hieronymus et Chrysostomus, esse peccata et inimicitiam inter Deum et homines, sive Judæos, sive Gentiles. Verum quia sequitur: « Ut duos, » scilicet populos, « condat in semetipso, » hinc melius alii passim accipiunt dissidium, quod erat inter Judæos et Gentes.

Unde secundo, Ambrosius et Hieronymus respondent hoc interstitium fuisse disparem Judæo-

rum et Gentilium fidem, legem, cultum: idololatriam scilicet, ex parte Gentium; ex parte vero Judæorum, fiduciam in lege et caeremoniis suis. Tertio, Theodoritus et Anselmus interstitium hoc volunt fuisse legem Mosicam, quam complexi sunt Judæi, aversati Gentiles.

Quarto et optime, Vatablus, Adamus, Erasmus et alii, respondent Apostolum hunc medium parietem explicare, dum statim per appositionem et epexegsin subdit « inimicitias, » q. d. Medius paries divellens Judæos a Gentibus, erant inimicitie mutue, mutuos contemptus, et odium quo Judæi Gentes omnes quasi idololatrias et præputiatis contemnebant et aversabantur; Gentes pariter Judæos quasi a communi Gentium lege, ritu et vita abhorrentes oderant, uti cætera aves oderunt et persequuntur nocturnam. Hæc odia, has inimicitias dissolvit et abolivit Christus « in carne sua, » moriens pro utrisque, et utrisque affians communem charitatis legem et spiritum, tollensque occasionem inimicitiarum, legem scilicet mandatorum.

Primo enim lex mandabat circumcissionem, quam ridebant Gentes, et ex ea Judæos vocabant « verpos, reculos, apellas. » Hinc illa: « Verpe jura mihi per Anchialium: » et, « Credat Judæus apella, Non ego. » Contra, Judæi spernebant Gentes ut profanas, quia incircumcisos.

Rursum Gentiles nixi lege naturæ et rationis, ridebant Judæos quasi fidentes legi scriptæ et tabulis lapideis, dicentes se habere legem non in lapide, sed in mente. Ita Ambrosius. Contra, Judæi spernebant Gentes, quasi sine lege videntes, imo qui decalogum in multis ignorarent et violarent.

Denique Gentiles ridebant tot ritus, baptisnata, abstinentias, caeremonias et sacra Judæorum. Judæi execrabantur Gentes, quod porcina aliisque cibis per legem Mosi immundis vescerentur, multisque aliis immunditiis per eandem legem vetitis se contaminarent.

15. LEGEM MANDATORUM DECRETIS EVACUANS. — Nota: Lex Mosi dicitur « mandatorum, » quia nihil continet, nisi mandata, eaque plurima, nec ad ea implenda auxilium et gratiam conferebat. « Lex » ergo *τῶν ἐντολῶν*, id est *mandatorum*, idem est, quod lex imperiosa, mandans, nec gratiam confers: sic enim Hebræi per duo substantivum efferunt, quod nos per substantivum et adjectivum, sive epithetum efferimus; sic « templum sanctitatis » vocant templum sanctum, « viros misericordie » vocant viros misericordes, « vasa belli » vocant arma bellica. Hanc legem Christus « evacuans, » id est evacuavit et abolivit, « decretis, » hoc est, per alia decreta: quia illa Evangelicis decretis et dogmatibus (hoc enim est Græcum *δὲγμα*) commutavit, ait Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius.

Nota secundo: Græce est *ἐν δόγματι*. Unde Vatablus et Erasmus vertunt, *legem mandatorum in decretis sitam atrogans*; sed melius Noster cum

Christus justitia et pax nostra formalis sed concilians.

Ver. 14.

Duo parietes Judæi et Gentes a Christo conjuncti.

Media paries interplex expostio.

Odia et inimicitie tantumque contemptus inter Judæos et Gentes.

Communitio legis Mosicæ cum lege Evangelicæ.

Chrysostomo, Theophylacto et Graecis exponit in decretis, id est per decreta, scilicet Evangelii.

Nota tertio: Graecum *dogmata* idem est quod Latinum *dogmatibus*. Unde Chrysostomus, Theophylactus et Occumenius intelligunt fidem et doctrinam fidei, q. d. Apostolus: Christus abolevit legem Moysi per fidem, quia justitiam annexit ideis, non legi. Secundo, ut Hieronymus: « Lex mandatorum subversa est in dogmatibus, postquam circumcisio et sabbatismus, qui relictus est populo Dei, et pascha, et pentecoste, et non apparere in conspectu Dei vacuum, sunt alius intellecta quam resonant, et ab occidente littera recedentes cepimus vivificantem spiritum sequi, » q. d. Deus mandata legis carnalia evanavit per eorum intelligentiam spiritualem, sive per dogmata Evangelii.

Verum nota, *dogmata* Graecis non tantum dogmata et doctrinam, sed etiam praecepta et decreta significare; et ita accipit Apostolus ad Coloss. II, 14 et 20, qui locus huic similis est: id est enim lex, lux et dogma. « Lucerna, inquit Psaltes, pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Vocat ergo praecepta Evangelii non mandata, sed dogmata, quia Christianos illuminant, docentque quomodo Deum per fidem agnoscere, per spem, charitatem et religionem colere et invocare, eique servire et vivere debeant.

UT DUOS CONDAT IN SEMETIPSO IN UNUM NOVUM HOMINEM, — ut scilicet duos populos, Judaicum scilicet et Gentilem, quasi duos homines, sibi et corpori suo, id est, Ecclesiae suae, cuius ipse caput est, inserat et incorporet, faciatque utrumque hunc hominem, id est populum, velut novum quemdam hominem in novitate vite ambulantem. Unde pro *condat* graece est *κτίσθαι*, id est creat.

Nota: Hic explicat metaphoram precedentem parietum, macerie et domus, per aliam metaphoram, scilicet hominis et corporis humani, qui Iudei enim et Gentes sunt quasi duo homines, qui Christo incorporati coalescerunt in unum hominem mysticum, id est, in unum populum Christianum. Unde a genere neutro, quo usus est vers. praeced., transit hic ad masculinum, quia res figurata, scilicet homo et populus, est masculini generis.

46. ET RECONCILIET AMBOS (scilicet homines, id est populos, Judaicorum videlicet et Gentium) IN UNO CONFORTE (mystico scilicet, id est Ecclesia unitus, q. d. Ut ambos hos populos effectos jam novum corpus mysticum, id est, unam rempublicam et Ecclesiam, « reconciliet ») DEO PER CRUCEM, INTERFICIENS (id est plane permittens) INIMICITIAS (quae erant inter Iudeos et Gentes; ac rursum, quae erant inter utrosque et Deum) IN SEMETIPSO, — id est per semetipsum, puta per crucem et passionem suam. Idem est, quod dixit vers. praeced.: « In carne sua. » Noster interpret legit graece in *κτίσθαι* spiritu aspero; sed S. Hieronymus,

Genes et Iudei Christo incorporati coalescerunt in unum hominem. Vers. 16. Graec. Christi interficiens unum corpus exsistit.

Erasmus, Vatablus, legunt spiritu leni, et verunt in ea, scilicet cruce; *κτίσθαι* enim, id est eruat, Graecis est masculini generis: unde apte respondet masculino pronomini *κτίσθαι*. Hinc Syrus vertit, et cruce sua evanavit odium. Sed eodem redit sensus, sive ad Christum, sive ad crucem referas: Christus enim per crucem haec fecit.

Ex hoc loco moraliter docet S. Leo, serm. 6 De Nativitate, Christianos ubique debere colere pacem, eamque quasi victimam gratissimam Deo offerre. « Qui ergo, inquit, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, offerant patri pacificorum concordiam filiorum, et in primogenitum novae creaturae, etc., universa adoptionis membra concurrant: quoniam gratia Patris non discordes, neque dissimiles, sed unum sentientes, unumque amantes, adoptavit haereditas. Natalis homini, natalis est pacis. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, » etc.

47. ET VENIENS EVANGELIZAVIT PACEM VOBIS (Gentibus) QUI LONGE FUISTIS (a Deo, Christo et salute), ET PACEM IIS QUI PROPE, — Judaeis scilicet; haec enim paraphrasi ex *Isaia*, cap. LVII, 49, patita, describit Iudeos et Gentes. Vide dicta vers. 12 et 13. Alludit ad vocem angeli ad pastores in Christi nativitate: « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, etc.: gloria in Excelsis Deo, et in terra pax hominibus bone voluntatis, » Luc. II.

48. QUONIAM PER IPSEM (scilicet Christum) HABEMUS ACCESSUM (introductionem) AD DEUM PATREM, AMBO (scilicet tam Iudei, quam Gentiles) IN UNO SPIRITU — id est, per eundem Spiritum ductorem et impulsorem. Secundo, in uno et unanimi spiritu, id est, voluntate et studio fidei, religionis et charitatis Christianae, ut sit nobis cor unum et anima una. Ita Anselmus Alludit ad reges, ad quos non patet accessus, nisi per principes, qui sunt regi a cubiculo, gestantque clavem auream regii cubicali, quique ingressuris suum procurant ductorem et instructorem, ut sciant quo gestu, reverentia, forma, modo debeant alloqui et compellere regem. Ita hic rex est Deus Pater, princeps parans aditum est Christus, ductor est Spiritus Sanctus.

49. JAM NON ESTIS (ut eratis in gentilismo) HOSPITES ET ADVERSAE, — *ἐξοὶ καὶ ἀπέναντι*, peregrini et accole, vel advenae, qui scilicet aliunde venientes commigrarunt in alienam civitatem et provinciam, quos Romani *Cotones* vocabant: ex tunc enim urbe, v. g. Romana, in alias regiones colonias deducebant: sicut Agrippina, Neronis mater, ad Rhenum apud Ubios, ubi gentia erat, coloniam ex veteranis deduci imperavit, quae inde Colonia Agrippina etiamnum dicitur, urbs opibus et religione inelyta. Tales apud Iudeos erant Proselyti, seu advenae, qui quasi alieni, utpote e Gentibus oriundi, convertebantur ad Iudaicum, et aggregabantur Iudeis et Ecclesiae Dei;

Deus Pater est rex, Christianus princeps, dicitur Spiritus Sanctus. Vers. 19.

q. d. Jam non estis proselyti, sed inquilini Ecclesiae, ut sequitur:

SED ESTIS CIVES (scilicet, concives) SANCTORUM (tum angelorum, tum potius patriarcharum Abrahæ, Isaac et Jacob, sive Israelis, et posterorum ejus sanctorum Israelitarum, uti Davidis, Samuelis, Isaie et aliorum Prophetarum, a quibus in gentilismo fuistis extranei et alienati, ut dixit vers. 12) ET DOMESTICI DEI. — q. d. Estis de domo et familia Dei, puta de Ecclesia Dei, a qua fuistis ante Christum extorres; estis de familia regis Messie, qui tam Deus est, quam homo, deque Christiana republica, in qua habetis jus civicum ad Ecclesiam Sacramenta, et bona omnia Christi et Christianorum, atque conscripti estis civis et haereditas ejusdem civitatis celestis, scilicet Jerusalem. Ita Chrysostomus, Anselmus, Theophylactus. Idque pulchre explicat Apostolus *Hebr. xii*, 22: « Accessistis, inquit, ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et milliorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in oculis, et iudicem omnium Deum, et spiritus iustorum perfectorum, et Testamenti novi mediatorum Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. »

Audi et S. Augustinum in *Sententiis*, num. 493: « Civis terræ civitatis parit peccato vitata natura, qui sunt vasa iræ: civis vero celestis patrie parit a peccato naturam liberans gratia, qui sunt vasa misericordiae. »

90. SUPEREDIFICATI (rexit ad metaphoram fabricæ et domus, de qua vers. 14: hæc enim domus Deo sacra sive templum, est Ecclesia, quae edificata est) SUPER FUNDAMENTUM APOSTOLORUM ET PROPHETARUM, — id est, super Apostolos et Prophetas, qui sunt fundamentum Ecclesiae: quod Apostolorum enim et Prophetarum fidei, doctrinae, praedicationi, institutioni, quasi fundamento Ecclesiae incumbit, q. d. In fundamentum Ecclesiae positi sunt Apostoli; vos Ephesii, caeterique Christiani, illis superedificati estis, et reliquam structuram domus ejus et templi completis. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Occumenius, et puerbare Augustinus in illud *Psal. LXXXVI*, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*.

Alii Anselmus (q. d. Super fundamentum, » inquit, id est super Christum, qui est fundamentum Apostolorum, Prophetarum ac totius Ecclesiae, quod avile arripit et sequitur Beza. Antiqua, quod avile arripit et sequitur Beza. Antiqua, ait, vox est aliud fundamentum ponere: fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Sed respondet S. Augustinus supra, Christum esse fundamentum fundamentorum, sive primum, cui ipsi Apostoli et tota Ecclesia incumbit; Apostolos vero post Christum esse secundarium fundamentum: sicut in fundamentis domus, sua est latitudo, id aliud sit in unum fundamentum sub terra, aliud superius in ipsa

Jus civium in Ecclesia Dei quale et quantum?

Apostolorum et Prophetarum doctrina et fides fundamentum est Ecclesiae.

Christus primum fundamentum Ecclesiae? quomodo Apostolus?

terre superficiei, nec hoc secundum priori officit aut repugnat.

Nam Apostolos hic dicit fundamentum, non autem Christum, patet, quia Christus vocatur lapis angularis fundamenti, cui fundamentum incumbit. Id clarus est in Graeco: Est, inquit, *τὸ θεμελίον τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας* *ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ κυρίου*: ubi *κύριος* (qui est genitivus) non potest referri ad *θεμελίον* (qui est dativus), sed ad *ἐκκλησίαν* genitivum, id est ad *angulari lapide*, non autem ad *fundamentum*, q. d. Fundamentum sunt Apostoli, sed fundamenti lapis angularis est Christus. Sic et *Apoc. XXI*, S. Joannes videns « sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de caelo, » id est Ecclesiam Christi, subdit vers. 14: « Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni. » Vides fundamenta Ecclesiae duodecim esse duodecim Apostolos; ideo enim cuiusque nomen sub fundamento, vel lapidi fundamentali inscriptum, vidit Joannes, ut sciret hæc fundamenta duodecim significare duodecim Apostolos. Sic *Matth. xvi*, 18, dicit Christus Petro: « Tu es Petrus, et super hæc petram edificabo Ecclesiam meam. » Si Petrus est petra hæc, ergo est fundamentum Ecclesiae: petra *er* im, supra quam edificatur Ecclesia, alia esse *v* n potest, quam petra fundamentalis Ecclesiae.

ITEM SUMMO ANGULARI LAPIDE (scilicet existente) CHRISTO JESU. — q. d. Christus quasi lapis angularis validissimus continet fundamentum et structuram totam Ecclesiae, ejusque utramque parietem, Iudeos scilicet et Gentes, ipse quasi medius in se quasi angulo in pacis osculo necit et unit. Ita Hieronymus, Augustinus, Beda.

Dices: Fundamentum in imo ponitur; quomodo ergo hic dicit lapidem angularem esse in summo? Villalpando, in *Ezechielum*, in fabrica templi, pag. 477, admittit summum lapidem hic intelligi eum, qui in orientali facie contigit, exornat et continet omne edificium in domus fastigio, quem frontispicium vocamus. Unde *Psal. cxvii*, quo alludit hic Apostolus, vocatur *anguli caput*; si caput, ergo in summo est, non in imo.

Sed in contrarium facit, quod Apostolus hic dicit in hæc lapide superedificari Ephesios et Ecclesiam, et edificationem constructam crescere in templum sanctum in Domino: non ergo intelligit summum lapidem, qui edificium claudat, sed in unum, qui fundamentum et totam fabricam sustinet; et a quo quasi firmissimo incipit tota Ecclesiae structura. Hinc a Psalte dicitur *יְהוָה יִסְדּוּן רֵשֶׁת־פְּנֵינוּ* *rosch panna*, id est, caput anguli, per metaphoram; quia sicut a capite dependunt reliqua membra et totum corpus, ita a lapide angulari dependet totum edificium, sed diverso situ: caput enim in corpore summum tenet locum, lapis vero angularis in domo tenet in unum; sed in imo id prestat edificium, quod caput in summo prestat corpori, ideoque *caput* dicitur. Unde *ישׂרָאֵל רֵשֶׁת־עַמּוּ*

Locus Apoc. xviis de duodecim nomina Apostolorum illustratus.

Christus quomodo summus et in unum lapis fundamentalis Ecclesiae? Prima expeditio.

Hebraeis, et caput Latinis, significat id, quod in quoque re primum est ac precipuum.

Secunda. *Secundo*, ergo respondet S. Augustinus in Psal. LXXXVI, et ex eo Anselmus, lapidem hunc angularem esse in summo, quia hæc fabrica et domus Ecclesie non corporalis est, sed spiritualis et celestis: est enim, ut ait S. Joannes, Apoc. XXI, Jerusalem nova de celo descendens; ergo fundamentum et lapis ejus angularis in summo est, ut pote in celo. « Si ad terram, inquit Augustinus, edificaremur, in imo ponendum esset fundamentum nostrum; jam vero, quia celestis est fabrica nostra, hinc ad caelos præcessit fundamentum nostrum, » quia scilicet origo et principium Ecclesie est de celo. Sed hoc symbolicum est et mysticum.

Dico ergo: Pro summo angulari græce est *ἀκρογωνία*, id est, *extreme angulari*, hoc est imo, sive infimo: extremum enim in edificio et fundamento est inum, sive infimum fundamenti; *ἀκρον* enim græce *extremum* significat, sive id summum sit, sive infimum. Hic autem infimum debere accipi, patet ex fundamento quod lapis hic angularis sustentat. Sic latine, mare altum sive summum, significat profundum sive inum. Alludit Paulus ad saxa illa ingentia et durissima, quæ e rubrica aliave petra instar massæ in imo fundamenti ponuntur, et immediate terre solidæ substerantur, quibus deinde fabri alia saxa, rudera, lateres injiciunt, confundunt, et calce conglutinant, altitudine quatuor, sex, aut etiam decem pedum, prout moles et altitudo domus fundamentum majus aut minus exigit: prima enim illa saxa ingentia vocantur hic lapis summus, id est, imus fundamenti, isque angularis, ut utrumque parietem sustineat et nectat, ideoque cæteris validior esse debet, estque in fabrica primarius et capitalis.

Nota: S. Hieronymus in illud Isaie; XIX, *Deesperunt Egyptum angulum populorum*: « Idioma, inquit, est S. Scripturarum, ut angulum pro regno ponant, eo quod populos contineat, et quod in tota domo fortissimum sit. » Cum ergo anguli fiant ex lapidibus majoribus et solidioribus, hinc principes sive duces populorum vocantur anguli, quemadmodum nos Helvelorum duces et respublicas vulgari voce Cantones (quasi angulos) vocamus. Ita Zacharias, cap. X, vers. 4, ait: « Ex ipso angulus, » id est, ex Juda prodibit Christus lapis angularis, et princeps Judæorum et Gentium. Et Jeremias, cap. XI, vers. 26, ait de Babylone mox evertenda: « Non tollent de te lapidem in angulum, » id est, ut Chaldaeus verit, non tollent ex te regem in regnum, et principem in principatum. Sic Psal. cxvii (ad quem hic Paulus alludit) de Christo dicitur: « Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli. » Ubi Lyranus et Abulensis putant alludi ad verum lapidem, qui initio a Judæis quasi inutilis rejectus sit a fabrica templi, postea

vero receptus, accommodatus sit, positusque loco honestissimo, scilicet in caput anguli. Verum hoc est commentum Judæorum, ait Burgensis. Est ergo metaphora, ab angulis edificiorum petita, de qua jam dixi: quod enim est angulus, præsertim fundamentalis, in edificio, hoc est rex in regno, puta Christus in Ecclesia. Simili phrasi et sensu dixit Christus Petro, *Matth. xvi, 18*: « Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam. »

21. In quo (per quem, scilicet Christum, qui præcessit) omnis (tota) edificatio (edificium, fabrica) constructa (*συνεργησασα*, id est, ut Hieronymus, *compaginata*; ut Ambrosius, *compacta*; ut Vatablus et Erasmus, *congmentata*) crescit in templum sanctum (in Ecclesia, quæ est domus sancta et templum Dei) in Domino, — per Dominum: vel potius « in Domino, » id est Domini, ut sitis templum sanctum Domini: Hebræam enim *bet*, id est *in*, sæpe significat regimen genitivi. Vide *Can. 23*.

22. In quo (per quem, scilicet Christum jam dictum, vel « in quo, » scilicet templo) et vos edificamini in habitaculum Dei (in templum Ecclesie jam dictum, in quo, quasi in domo sua habitat Deus) in Spiritu Sancto, — per Spiritum Sanctum.

Nota: *Te sancto* non est in Greco, nec Romanis, sed Plantinians, et intelligitur in Greco. Spiritus enim hic est gratia quam Sanctis aspirat Spiritus Sanctus, *g. d.* Ecclesia est domus et templum Dei, cujus fundamentum sunt Apostoli, lapis angularis est Christus, parietes sunt Judæi et Gentes, qui indies assurgunt cum plures ex Judæis et Gentibus Christo et Ecclesie inseruntur et inædificantur. Vos ergo, o Ephesii, cum aliis Christianis simul inædificemini huic fabricæ, ut silis lapides, partes et membra hujus templi, ut illud in dies altius assurgat et crescat, fiatque ingens templum et habitaculum Dei, idque per Spiritum Sanctum, quia sua gratia et charitate quasi glutino et calce fideles omnes conglutinat et coagmentat, ut faciant unum parietem, unam domum, unam Ecclesiam.

S. Ignatius tamen in *epist. ad Ephes.*, afferens eandem metaphoram fabricæ, Spiritum Sanctum comparat perpendiculari: « Jæsus Christus, inquit, fundavit vos super petram, ut lapides electos, aptos ad divinum edificium Patris, sublatos in altum per Christum, qui pro nobis crucifixus est, perpendiculari usos Spiritu Sancto, fide vero subductos, et charitate elevatos a terra in cœlum. »

Tropologie. S. Hieronymus: « Cum fuerimus vivi lapides ex omni parte dolati, levæ, politi, nullam habentes scabredinem (vitiorum), edificabimur in templum, et fiemus habitaculum Deo, condeturque in nobis arca testamenti custos legis Domini, et Cherubim scientiæ multitudine, ut interiora pectoris nostri in novum vocabulum transeant, dicamurque *deberi*, id est, occulum, sive responsorium et locutorium Dei. »

Beatus quoque Dorotheus, tom. III *Bibliotheca SS. Patrum*, doctrina 14, ad ædificationem vel restaurationem domus spiritualis suos ita instruit: « Primum, inquit, jacienda sunt fundamenta, quæ fide est, sine qua impossibile est placere Deo. Constitue deinde supra fundamentum edificium excellentissimum. Intercidit obedientia? adijce lapidem obedientiæ. Irascis fratri a quo injuriam accepisti? apponit virtus alterum patientiæ lapidem; singule deinde adjectæ virtutes singuli lapides erunt. Charitas annectet parietem parietem. Bitumen humilitas est, quæ cæteris virtutibus ut tales sint, efficit. Tectum amor Dei. Corona, quæ supra tectum præcipitur in lege adhiberi, ne parvuli cadant, prudentia est. In hoc edificio extruendo nostra desudet industria, ut habere inhabitantem Spiritum Sanctum possimus. »

Ille domum conservabit, nisi desides ipsi fuerimus, ne spirantibus mundi a quatuor angulis flatibus subito in terram cadat. »

Rursum S. Augustinus in *Psal. LXXXVI*. Accedat nos Ecclesie quasi celesti fabricæ lebere conquadri, ut illi inædificari possimus: ac consequenter Christianum quemque debere esse instar quadrati lapidis. « In omni, inquit, tentatione sua Christianus non cadit, etsi impellitur, et si qua vertitur, non cadit. Nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres cum percuterentur: sed quid dixit vox *Psalmi xxxvi*? Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam. Sic ergo conquadramini ad omnes tentationes parati, quidquid impulerit, non vos evertat. Sane te inveniat omnis casus. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, pergit mirari vocationem Gentium, docetque hoc mysterium hactenus incognitum revelatum fuisse Apostolis, scilicet quod Gentes eque ac Judæi per Christum participes essent gratiæ, Ecclesie et promissionum Dei.

Secundo, vers. 7, hujus mysterii se ministrum esse gloriatur, puta quod a Deo constitutus sit doctor Gentium.

Tertio, vers. 14, orat Deum, ut Ephesios in Christi fide et spiritu corroboret, ut in charitate radicati ad plenum in divinis hisce Christi mysteriis edoceantur, scilicet ut comprehendant quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum, sciunt etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.

1. Hujus rei gratia, ego Paulus vinetus Christi Jesu, pro vobis Gentibus, 2. si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis: 3. quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi: 4. prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi: 5. quod aliis generationibus non est agnitus filiis hominum, sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et Prophetis in Spiritu. 6. Gentes esse cohæredes, et concorporales, et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium. 7. Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus. 8. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, 9. et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit. 10. Ut innotescat principatibus, et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei. 11. Secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro: 12. in quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem ejus. 13. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis: quæ est gloria vestra. 14. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, 15. ex quo omnis paternitas in cælis, et in terra nominatur, 16. ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorum hominem, 17. Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati, et fundati, 18. ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum: 19. scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in